

Л. Д. Оліфіренко,
доцент кафедри менеджменту та державного управління,
Чернігівський державний технологічний університет

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ КОРПОРАЦІЙ В УКРАЇНІ

Запропоновано заходи удосконалення інституційного середовища функціонування й розвитку корпорацій. Визначено роль держави щодо створення якісно нового інституційного середовища, ґрунтованого на стимулюванні пропозиції товарів і послуг.

Proposed activities to improve an institutional environment and functioning of corporations. Defined the role of government in creating a qualitatively new institutional environment, based on stimulating the supply of goods and services.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ТА ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Останні роки економічна політика України в основному зосереджувалася на визначенні комплексу фіскальних та адміністративних преференцій, які сформували б нову модель економічного розвитку. Доцільність такого підходу полягає у здатності найбільш системно та послідовно реалізуватись на практиці. Саме у структуроутворювальних змінах посткризового періоду убагацьється стимулююча роль держави та поява шансу здійснити модернізацію економічної системи [1].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ЗАРУБІЖНИХ ТА ВІТЧИЗНЯНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, У ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ЦЬОЇ ПРОБЛЕМИ Й НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР

На актуальність проблем розвитку економічних суб'єктів — корпорацій — як пріоритету державної політики вказують чисельні наукові дослідження, що висвітлені у наукових працях Т. Веблена, Г. Мінза, М. Мілле-

ра, Д. Норта, Р. Коуза, М. Портера, О. Ульямсона та ін. Окремі положення багатоаспектної проблематики розглядали вітчизняні вчені, зокрема О. Амоша, С. Біла, В. Бодров, М. Бутко, З. Варналій, В. Геєць, Л. Головка, В. Євтушевський, І. Жадан, М. Козоріз, О. Кузьмін, М. Корецький, М. Радєва, О. Поважний, А. Ткач, М. Четов та ін.

ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

У теперішній час для України можливі два варіанти здійснення модернізації економіки та державного управління: продовження політики адаптація до нових викликів у міру їх надходження або використання кризи на користь посилення ролі приватних джерел зростання — корпорацій — як засобу стимулювання пропозицій на ринку товарів і послуг.

Мета статті — запропонувати заходи удосконалення інституційного середовища функціонування й розвитку суб'єктів економіки; визначити роль держави у створенні якісно нового інституційного середовища.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ З ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

У першому варіанті здійснення модернізації економіки та державного управління держава виступає головним джерелом зростання — як власник основних ресурсів та нейтралізатор "відмов ринку" і як творець найважливіших інститутів, необхідних для розвитку. Держава визначає пріоритети, концентрує на них матеріальні та фінансові ресурси, вбудовуючи відповідні інститути, безпосередньо здійснює управління розвитком. Державне замовлення не тільки на товари і послуги, а й на інститути створює підвалини для подальшого економічного розвитку. У другому варіанті держава заміщується та поступово витискається з підприємницької сфери. За державою залишають функції зі створення сприятливих умов для приватних економічних суб'єктів, заохочення їх до розвитку щодо розширення пропозиції товарів і послуг [2].

Фактори, що впливають на вибір державної економічної політики, можуть бути різними у залежності від результативності попереднього розвитку, рівня розвиненості ринкових відносин та права, інфраструктури, забезпеченості ресурсами. Багатогранність проблем веде до різноманітності форм і способів модернізації економіки та державного управління.

Всі види державного регулювання можна поділити на дві головні групи: прямої й опосередкованої дії. Пряма участь передбачає наявність державної власності у корпоративному секторі та участь в його фінансуванні; опосередкована — регулювання правовідносин, що виникають у процесі здійснення виробничої діяльності, використовуючи методи та інструменти фінансового менеджменту, зовнішньоекономічного, фіскального впливу, ціноутворення тощо. Пряма участь держави проявляється в:

- участі у власності: збереження більшої частки пакета акцій, контрольного його розміру або у формі "звичайного" акціонера;
- участі у фінансуванні проектів і програм розвитку галузей економіки та корпорацій (з можливим повним поглинанням державною фінансовою системою);
- створенні державних підприємств, які не мають статусу акціонерних товариств.

Основною метою створення таких компаній є те, що держава отримує не тільки податки, а й прибуток. Важливим аспектом, на наш погляд, є те, що пряма участь держави демонструє свої ініціативи з реалізації конкретних заходів економічної політики та стратегії розвитку галузей, а також виконує соціальну функцію по відношенню до працюючих, їх сімей та території, на якій функціонує дана компанія.

Опосередковане регулювання пов'язане з формальним контролем і легітимними заходами щодо виконання встановлених вимог, серед яких:

- 1) загальні форми регулювання: податкова, митна

політика, регулювання експортно-імпорتنих операцій; регулювання цін і тарифів; регулювання науково-технологічної сфери;

- 2) специфічні форми регулювання: сертифікація, екологізація, а також регулювання окремих специфічних видів діяльності (магістральних трубопроводів, рухомого складу та ін.) [3].

У різних країнах світу система державного управління та регулювання має значну специфіку. У одних моделях відстоювання інтересів держави покладено на спеціальні міністерства, в інших — вся економічна політика зосереджена у рамках одного міністерства. Є уряди країн, у структурі яких представлені національні компанії (наприклад, нафтогазові) з широким спектром покладених на них державних і соціальних функцій; в інших країнах такого статусу компанії не мають [4].

Найбільш важливим видається не тільки й не стільки відображення інституціонального середовища та суб'єктів економіки, що у взаємодії забезпечують функціонування галузей економіки, скільки розгляд та аналіз динаміки інституціонального устрою у відповідних галузях економіки. Аналіз показав, що "теорія трансакційних витрат найбільш тісно пов'язана з теорією галузевої організації..." [5, 6]. Це дозволяє по-новому зрозуміти інституціональний устрій галузей економіки як: інституціональну структуру — сукупність форм і видів взаємодії економічних агентів; самі організаційні структури управління — як різні типи економічних організацій та їх масштабність у межах галузей. Головним імпульсом перетворення інституціонального середовища є [5; 6]:

— з боку держави та некомерційних організацій — зростання суспільного добробуту, що тягне за собою виправлення "відмов" ринку та інституціональних "пасток" там і тоді, де і коли вони виникають [5];

— з боку економічних організацій — прагнення до зростання рентабельності своєї діяльності.

Фактори інституціонального середовища займають особливе місце тому, що завдяки їм саме й здійснюється інтеграція функціонально-виробничих та суб'єктно-ціннісних аспектів економічних організацій, які входять до складу інтеграційного об'єднання. Це відбувається тому, що інституції відображають цілісність та єдність як відтворювального процесу, так і соціально-культурної реальності, завдяки чому у спеціалізованому просторі (наприклад, галузі) зберігаються й відтворюються основні функції інтегрованих систем: адаптації, цілепокладання, стратегічних орієнтирів та мотивації. Саме тому виникають нові форми підприємницької діяльності, якісні властивості яких дозволяють узгоджувати різновекторні складові інтеграційних об'єднань. Потенціал такого об'єднання починає розгортуватись у відповідний детермінований порядок і структуру, результатом яких стає саморозвиток. Далі інтегрована системно-організаційна структура розвивається вже за законами синергетики.

Динаміка економічного розвитку компаній є прямим наслідком динаміки інституціонального устрою, що

включає зміну форм контрактних відносин та стратегії учасників. Стратегічна поведінка компанії змінюється під впливом двох чинників [7; 8]:

1) високого ступеня прямого державного впливу на компанію;

2) опосередкованого (практично відсутній прямий) впливу держави.

Аналіз розвитку компаній у країнах першої групи показав, що немає ніяких підстав вважати їх конкурентоорієнтованими, тобто такими, які прагнуть до глобальної конкуренції. Стосовно компаній другої групи подібний аналіз виявив значні розбіжності через розбіжність уявлень про напрями розвитку різних секторів економіки, що потягнуло за собою й різноманіття стратегій розвитку їхніх активів. Узагальнюючи великий аналітичний матеріал за різними галузями економіки, можна сказати, що за останні 50—60 років спостерігалися хвилі модернізації діяльності компаній, які то поглиблювали, то розширювали свою спеціалізацію.

Держава в особі уряду та компанії — дві абсолютно різні організації за своїми характеристиками. Уряд як суспільний інститут організовує та здійснює зовнішні контракти. Компанії — це бізнес-структури, які орієнтовані на збільшення прибутку, мають власні цілі та власників як приватних, так й інституційних. Тому побудова їх взаємовідносин більшою чи в меншою мірою проходить декілька фаз [7]:

1) перша фаза — визначення мотивів та ініціатив у питаннях стратегії розвитку, інвестування, джерел капіталовкладень національних компаній;

2) друга фаза — активне функціонування компанії, нарощування фінансових засобів, способи яких можуть зумовлювати конкуренцію між урядом та правлінням компанії та її переростанням у конфлікт;

3) великі компанії на третій фазі завдяки забезпеченості ресурсами можуть перехопити ініціативу й почати маніпулювати урядовими та громадськими інститутами (приймати закони на свою користь, встановлювати галузеві ціни і т.д.);

4) на четвертій фазі компанії можуть потрапити в кризу (національну чи глобальну) через невдалу або безконтрольну інвестиційну політику. Ініціатива знову переходить до уряду, який вимушений здійснювати заходи щодо реорганізації кризової компанії. У будь-якому випадку компанії стають об'єктом реорганізації, повертаючи уряду ініціативу як "власнику", спроможному виправити невдалі рішення та їх наслідки.

Індуційована (привнесена) динаміка інституційного розвитку галузей економіки зініційована, наприклад, урядом, на відміну від розглянутої природної поступової динаміки розвитку інститутів, відрізняється зовнішнім спрямуванням (цілепокладанням) інституціонального перетворення: змінюються інститути власності, інститути економічної системи, оподаткування, ціноутворення, інститути права (у напрямі переходу від інститутів приватного права до інститутів публічного права) тощо. Всі зміни відбиваються у змінних нормах права, які урегульовують форми та види господарських одиниць, їх взаємодію, визнача-

ючи галузеву структуру і, в кінцевому випадку, структуру національної економіки. Визначальним фактором індуційованої динаміки інституціонального устрою є соціально-економічна ефективність, а також закладення підвалин щодо переходу на більш гнучкі методи управління. Також важливою обставиною є те, що уряди не в змозі постійно підтримувати створені виробничі потужності й безперервно опікуватись їхньою інноваційністю та ефективністю за рахунок бюджетних коштів.

Глобалізаційні аспекти теж впливають на модернізацію економіки та державного управління, успішність яких буде залежати від змін у структурі інститутів суспільства, форм взаємодії господарських одиниць, організаційних структур у масштабі всіх галузей й, що дуже важливо, у менеджменті компаній. Про зміну інституціонального середовища можна говорити, коли поведінку господарських одиниць почнуть зумовлювати більш фундаментальні причини, наприклад, які пов'язані з більш ефективним використанням всіх видів ресурсів. У кінцевому рахунку процес появи нових спонукальних стимулів поведінки господарських суб'єктів й становить зміст процесу інституціонального перетворення.

Разом з цим, слід відзначити, що процес змін інституціонального середовища може виступати лише ефективним каталізатором стимулювання змін поведінки економічних організацій [5]. Проте сам по собі цей процес не створює ніяких додаткових цінностей. Реальними рушіями створення цінностей стають зміни поведінки компаній й ефективне економічне використання ресурсів у рамках цього процесу. Результати перетворень відбиваються у переорієнтації стратегій компаній, зміні стимулів й поведінки трудових ресурсів, всіх процесів відтворення у напрямі соціалізації розвитку. Тому модернізація державної політики щодо розвитку галузей економіки, реформування яких дотепер не призвело до очікуваних результатів, повинна мати транспарентні й основоположні принципи, які співпадають з державними та приватними. Такий підхід дозволяє набути довготривалих переваг — встановлення адекватного конкурентного середовища.

Держава у процесі модернізації зосереджується на збалансуванні інтересів великої кількості інвесторів, прагнучи збільшити потенціал щодо зростання їх доходів шляхом виваженої цінової політики, заохочення до відкритої конкуренції. Детермінантою є те, що держава має розгалужувати систему регулювання, яка стимулювала би до ефективності та конкуренції, не мала складного адміністрування, була би прогнозованою як для споживачів, так і для інвесторів. Вибудовуючи таку структуру регулювання, держава може стикнутися з наступними проблемами: конкуруючі інтереси (аж до антагоністичних) різних сторін бізнес-процесу; високий рівень монополізму; нечіткі межі регулюючих заходів; вихідна структура компаній мало підходить до приватного управління.

У свою чергу, конкуруючі інтереси різних груп і сторін відрізняються великим різноманіттям. Інтереси виконавчих органів влади: національна безпека

щодо забезпеченості внутрішнього ринку; національна безпека відносно підтримки стратегічних запасів; економічність переробки вуглеводнів та утилізація їх відходів; підтримка (або створення нових) рентабельних, особливо експортноорієнтованих компаній; створення умов щодо доступу до технологій світового рівня та до ринкових структур на зовнішньому ринку, забезпечуючи прискорення модернізації вітчизняних; збільшення надходжень до бюджету; збереження національних інтересів, особливо на моноринках.

Інтереси та цілі регіональних органів виконавчої влади: регулювання питань приватизації та корпоративності з визначенням особливостей для кожного об'єкта; підтримка зайнятості та збереження робочих місць у компаніях, що реорганізуються; забезпечення фінансових надходжень до місцевих бюджетів; прогнозування та етапність реорганізації регіональних об'єктів; можлива участь та забезпечення розвитку компаній, що реорганізуються.

Інтереси працівників компаній: забезпечення зайнятості; забезпечення прийнятного рівня заробітної плати; забезпечення безпечних умов праці; забезпечення прийнятного рівня особистих доходів (для ВАТ, ПАТ).

Інтереси споживачів: збереження прийнятного рівня цін на продукцію, послуги, що надходять у кінцеве споживання; збереження безпеки споживання; збереження екологічної безпеки;

Інтереси стратегічних інвесторів: активна роль в управлінні компанією (незалежно від частки володіння); обмеження втручання владних структур у бізнес (у таких формах, як контроль цін, запасів, адекватність екологічних норм і вимог тощо); чіткість і прозорість системи регулювання; низький рівень ризиків, в першу чергу, політичних, зовнішньоторговельні обмеження, державна частка власності та державна участь; прогнозованість рівня доходності, який залежить від платоспроможного попиту на продукцію/послуги компанії; позиції компанії на внутрішньому та зовнішньому ринку, рівня конкуренції, структури сировинної бази; умов постачання; обов'язковість у відповідальності до екологічних наслідків; стабільність та гарантованість цінової та тарифної політик у визначеній галузі; фактори технологічної, фінансової дисципліни та високовідповідальної адекватної корпоративної культури, стиль управління та національні особливостями ведення бізнесу.

Інтереси невеликих акціонерів: відповідність корпоративної політики щодо захищеності інтересів невеликих акціонерів; прозора корпоративна структура та інформація про її розвиток; сприятлива дивідендна політика компанії.

Як видно, рентоорієнтована поведінка всіх зацікавлених учасників процесу модернізації буде переважати, особливо у тих випадках, коли статус власності нечітко визначений, несистемні та несинхронні інституціональні зміни щодо ліквідації попередніх і створених нових регулюючих актів. Всі визначенні обставини мають бути враховані при модернізації, тому що їх перехрестя формує єдину реальну дина-

міку інституціональних перетворень у реальному секторі економіки.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

З точки зору розглянутих чинників, процес інституціональних перетворень у галузях економіки буде залежати від змісту та наповненості його окремих етапів, що містять модернізаційні компоненти. Рух у цьому напрямі вимагає включення до моделі економічного розвитку трьох принципових моментів:

— необхідно послідовно розвивати систему інститутів ринку, найважливіший елемент якої — правове забезпечення, що охоплює "сукупність прав власності";

— основна увага має бути зосереджена на створенні механізму ринкової конкуренції. Інакше в Україні буде відбуватися заміна державної монополії приватною, а тиск останніх на економіку може блокувати зростання ефективності й відтворювати застійні явища;

— при визначенні ролі держави в економічному процесі варто виходити з того, що в усіх сучасних розвинутих країнах економіка є за своїм характером змішаною, тобто держава виконує в ній багато координаційних функцій, а також приймає деякі прямі рішення регуляторного характеру. У критичні для економіки періоди роль держави посилюється. Усунення ж держави від управління ринковою економікою абсолютно неприйнятне.

Література:

1. Либерализм и модернизация (по материалам "круглого стола") // Экономика Украины. — 2011. — №8. — С. 4—25.
 2. Май В.О. Экономическая политика 2010 года: в поисках инноваций / В.О. Май // Вопросы экономики. — 2011. — №2. — С. 4—21.
 3. Оліфіренко Л.Д. Формування механізму державного регулювання розвитку промисловості України в умовах глобалізації // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. — 2001. — № 4 (53). — С. 338—349.
 4. Крюков В.А. Институциональная структура нефтегазового сектора: проблемы и направления трансформации / В.А. Крюков — Новосибирск: ИЭ РАН, 1998. — 278 с.
 5. Полтерович В. Стратеги модернизации, институты и коалиции / В. Полтерович // Вопросы экономики. — 2008. — №4. — С. 4—24.
 6. Уильямсон О. Экономические институты капитализма / О. Уильямсон. — СПб.: Лениниздат; CEV Press, 1996. — 702с.
 7. Lunch M.C. Shoulder Against Shoulder. The Evolution of Oil Industry strategy // The Journal of Energy and Development. — 1999. — v.41. — № 1. — P. 18—61.
 8. Российская корпорация: внутренняя организация, внешние взаимодействия, перспективы развития / Под ред. Т. Долгопятовой, И. Ивасаки, А. Яковлева. — М.: Изд. дом ГУ-ВШЭ, 2007. — 542 с.
- Стаття надійшла до редакції 08.05.2012 р.*